

MATEUSZ ROGOWSKI*

Produkty geoturystyczne Sudetów jako unikatowa oferta regionu

Streszczenie. Geoturystyka jako nowa forma turystyki wiąże się ze specyficznymi motywacjami turystów, związanymi z przeżyciami estetycznymi i poznawczymi, które są podstawą przygotowania odpowiedniej oferty turystycznej. Sudety wraz z Przedgórzem stanowią najbardziej złożony pod względem budowy geologicznej region w Polsce, dzięki czemu posiadają duży potencjał geoturystyczny. Badania w tym zakresie pozwalają wyróżnić regiony mogące pełnić istotną rolę w tworzeniu produktu geoturystycznego. Podejmowane są też różnorodne inicjatywy umożliwiające rozwój geoturystyki (np. stowarzyszenia, ścieżki edukacyjne, trasy podziemne, atlasy i mapy, przewodniki, ośrodki edukacyjne oraz geopark). Celem artykułu jest przedstawienie rzeczywistych i potencjalnych produktów geoturystycznych Sudetów, składających się na jego unikatową ofertę.

Słowa kluczowe: geoturystyka, produkt geoturystyczny, regiony geoturystyczne, Sudety

1. Wprowadzenie

Obecnie turystyka rozwija się bardzo intensywnie, czego dowodem jest zwiększający się ruch turystyczny oraz udział tego sektora w gospodarce regionu. Wraz ze wzrostem liczby turystów pojawia się wiele nowych motywów podejmowania aktywności. Są one związane z odkryciem „nowej” warstwy tematycznej znanego już i popularnego obszaru, ale także z eksploracją nieznaną dotąd destynacji, które znajdują się na uboczu. Powoduje to konieczność przygotowania odpowiedniej informacji dla turystów o nowych, bardziej specyficznych potrzebach

---

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Katedra Turystyki i Rekreacji, e-mail: mateusz.rogowski@amu.edu.pl, tel. 502 081 654.

oraz rozwój edukacji z wykorzystaniem wielu form aktywizujących uczestnika i nowych technologii zapewniających różnorodne doznania. Jest to związane z tendencją występującą we współczesnej turystyce, która obejmuje aktywny wypoczynek realizowany zgodnie z ideą $3 \times E$ (*Entertainment* – rozrywka, *Excitement* – ekscytacja, *Education* – edukacja), w której przewodnią rolę mają odgrywać „aktywność ruchowa, przeżycia emocjonalne, przygody, rozrywka, zabawa – połączone z elementami edukacyjnymi” (Mika, Faracik 2007: 87). Odpowiedzią na tę tendencję jest m.in. geoturystyka, w zakresie której dużym potencjałem cechują się Sudety. Celem niniejszego artykułu jest więc przedstawienie rzeczywistych i potencjalnych produktów geoturystycznych tego obszaru¹, składających się na jego unikatową ofertę.

2. Czym jest geoturystyka?

Geoturystykę jako pierwszy zdefiniował w 1995 r. Thomas A. Hose. Uznał ją za formę turystyki, polegającą na dostarczaniu turystom informacji i zapewnianiu takich udogodnień, aby podczas zwiedzania atrakcyjnych miejsc, oprócz doznań estetycznych, mogli oni sobie przyswoić wiedzę potrzebną do zrozumienia geologii i geomorfologii (Osadczyk, Osadczyk 2008). Głównym celem geoturystyki jest zatem popularyzacja wiedzy specjalistycznej (Stuczyński 2008), która przyczynia się do ochrony dziedzictwa geologicznego Ziemi (*Geotourism* 2008: 78) i zachowania georóżnorodności² poprzez jego podziwianie i edukację (Dowling, Newsome 2008: 232).

Geoturystyka zaliczona została przez Mirosława Mikę do form turystyki przyrodniczej i poznawczej (Mika 2007: 200), a przez Andrzeja Kowalczyka do form turystyki zrównoważonej (Kowalczyk, Kulczyk, Duda-Gromada 2010: 96). Forma ta staje się jednym z ważniejszych czynników rozwoju turystycznego danego obszaru. Przedrostek „geo” „odnosi się do geologii, geomorfologii i naturalnych cech krajobrazu, w tym form rzeźby terenu, skamieniałości, skał i minerałów, z naciskiem na wyjaśnienie i zrozumienie procesów, które kształtowały i kształtują te elementy środowiska” (Migoń 2012: 13). Geoturystykę należy postrzegać jako rodzaj turystyki na pograniczu turystyki przyrodniczej i kulturowej, przy czym przedmiotem zainteresowań geoturystycznych są także elementy dziedzictwa kul-

¹ Na potrzeby niniejszego opracowania analizą objęto Sudety bez Przedgórze Sudeckiego.

² Georóżnorodność według Australian Natural Heritage Charter to przyrodniczy zakres (rozmaitość) obiektów geologicznych (podłoża), geomorfologicznych (form rzeźby) i glebowych, ich zespołów (zespołów), systemów (geoekosystemów) oraz działalności (procesów) przyrodniczych i antropogenicznych. Georóżnorodność obejmuje świadectwo dawnych i współczesnych środowisk i geoekosystemów w historii Ziemi.

turowego, takie jak „dawne i współczesne obiekty górnicze, megality i kamienne obiekty w architekturze, krajobraz kulturowy i miejsca związane z historią nauk o Ziemi” (Migoń 2012: 18). Celem podróży geoturystów są geostanowiska (*geo-site*), czyli „miejsca, w których wymienione formy i procesy można podziwiać i uzyskać o nich wiedzę” (Migoń 2012: 13).

3. Produkt geoturystyczny jako innowacyjna oferta regionu

Podstawą geoturystyki jako formy turystyki jest produkt geoturystyczny, który wywołuje przeżycia estetyczne i poznawcze, niezbędne do poznania dziedzictwa Ziemi. W artykule przyjęto szersze ujęcie produktu, tj. „zbiór użyteczności związanych z podróżami turystycznymi, czyli dostępne na rynku dobra i usługi turystyczne umożliwiające ich planowanie, odbywanie, przeżywanie oraz gromadzenie doświadczeń z nimi związanych, na które składają się:

- walory turystyczne, których organizator najczęściej nie jest właścicielem, nie posiada w stosunku do nich praw własności, ale w swoisty sposób »sprzedaje« je turystom,
- udogodnienia – istniejąca infrastruktura turystyczna i paraturystyczna,
- pomysł (idea) produktu turystycznego,
- wizerunek miejsca wypoczynku, funkcjonujące w powszechnej świadomości stereotypy na jego temat,
- organizacja, czyli sposób przygotowania i przeprowadzenia konsumpcji produktu turystycznego” (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 75).

W literaturze przedmiotu wyróżnia się siedem kategorii produktu turystycznego, z których trzy można odnieść do Sudetów:

- obszar, promowany na podstawie posiadanych walorów, w tym dziedzictwa (zasoby niezwiązane z rozwojem turystycznym), infrastruktury (zasoby związane z rozwojem turystyki, uzupełniające elementy pierwotne, uatrakcyjnijające ofertę), wartości dodanej (idea, nazwa, logo, wizerunek) oraz organizacji i zarządzania nim (struktury i działania pozwalające funkcjonować tym elementom jako produktowi turystycznemu) (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 160);
- szlak, na który składają się: usługi, rzeczy, obiekty, wydarzenia, imprezy i obszar (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 144);
- obiekt, na który składają się zbiory i ich ekspozycja, siedziba i działalność (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 133).

Produkt geoturystyczny Sudetów powinien być konglomeratem wielu elementów, który pozwoli w pełni zaspokoić specyficzne potrzeby geoturystów. W jego skład wchodzi:

- walory, na które składają się elementy przyrody nieożywionej oraz niektóre elementy kulturowe, opisane, wyeksponowane, chronione i zabezpieczone przed zniszczeniem przez turystów i zarośnięciem roślinnością;
- udogodnienia, obejmujące infrastrukturę turystyczną oraz paraturystyczną udostępniającą walory (m.in. szlaki turystyczne, ścieżki edukacyjne, kładki turystyczne, drabinki, punkty obserwacyjne), zabezpieczenia pełniące funkcję ochronną wobec walorów, zabezpieczenie turystów oraz tablice informacyjno-edukacyjne przybliżające naukowe i specjalistyczne zagadnienia;
- idea promowania Sudetów jako destynacji geoturystycznej o łatwej dostępności komunikacyjnej, braku większych trudności terenowych, wielu tajemnicach historycznych i zróżnicowanej ofercie aktywności przez cały rok;
- konsolidacja działań tworzących spójny, rozpoznawalny i pozytywny wizerunek, co wynika z potrzeb i sugestii turystów rozpoznanych w czasie badań potencjalnych odbiorców (Mazurkiewicz 2002: 130);
- organizacja, obejmująca dobrze rozwiniętą sieć szlaków komunikacyjnych, bazę turystyczną oraz aktywnie działających przewodników, naukowców, samorządowców i pracowników obszarów chronionych, którzy mogą się aktywnie włączyć w tworzenie produktów turystycznych.

4. Produkty geoturystyczne Sudetów

Dokonując podziału Sudetów na regiony pod względem ich potencjału, należy uwzględnić nie tylko ich walory i prace mające na celu ich rozpoznanie, ale także elementy zagospodarowania turystycznego czy potencjał ludzki. Przygotowywane dotąd opracowania na temat regionów analizowanego obszaru uwzględniają głównie specjalistyczną waloryzację geologiczno-geomorfologiczną, przy marginalnym potraktowaniu pozostałych elementów atrakcyjności. Oceniając te opracowania, A. Kowalczyk zauważa, „że są one dość jednostronne [...], gdyż często tego rodzaju studia nie mają odzwierciedlenia w praktyce. Jest to na ogół związane z nieuwzględnieniem [...] czynników społeczno-ekonomicznych, kulturowych i organizacyjno-technicznych” (Kowalczyk, Kulczyk, Duda-Gromada 2010: 101). Z tego względu należy opracować osobną metodykę związaną z oceną atrakcyjności geoturystycznej, obejmującą walory, dostępność komunikacyjną i zagospodarowanie turystyczne. Na podstawie potencjału i obecnego stopnia rozwoju turystyki można wstępnie wyróżnić dwie grupy obszarów:

- regiony wiodące, które mają ugruntowaną pozycję i cechują je wybitne walory geoturystyczne i zagospodarowanie turystyczne oraz mogą być postrzegane jako produkt turystyczny obszaru, pełniąc ważną rolę w rozwoju geoturystyki

w Sudetach (Karkonosze/Krkonoše, Góry i Pogórze Kaczawskie, Góry Stołowe/Broumovská vrchovina);

– regiony drugorzędne, charakteryzujące się niewielkim rozpoznaniem geoturystycznym, ze względu na mniejszą ilość lub wartość walorów, co nie znaczy, że nie mają potencjału w tym zakresie (Góry Kamienne i Wałbrzyskie, Wysoki Jeseník/Hrubý Jeseník, Góry Opawskie/Zlatohorská vrchovina, Masyw Śnieżnika/Králický Sněžník, Lužické hory/Lausitzer Gebirge).

Do głównych atrakcji geoturystycznych Sudetów należy zaliczyć:

- miejsca występowania skał wulkanicznych o różnym wieku, bardzo rzadkich na terenie Polski,
- skałki i labirynty skalne Gór Stołowych, powstałe w obrębie płyty piaskowców wieku kredowego,
- dalsze formy skalne, tworzone głównie przez regularnie spękane granity, rzadziej gnejsy, piaskowce i inne typy skał,
- górską rzeźbę polodowcową Karkonoszy,
- Jaskinię Niedźwiedzią w Kletnie,
- przełomowe doliny rzeczne, powstałe w różny sposób i w różnym czasie,
- miejsca występowania piasków złotonośnych,
- miejsca występowania kamieni ozdobnych (Migoń 2012: 162-163).

Większość walorów ma potencjał rozwojowy umożliwiający tworzenie produktów poszczególnych regionów.

4.1. Karkonosze (Krkonoše)

Karkonosze (Krkonoše) to najwyższe i najpopularniejsze turystycznie pasmo Sudetów, objęte parkami narodowymi i Międzynarodowym Rezerwatem Biosfery UNESCO. Karkonoski Park Narodowy wraz z otuliną został w 2010 r. wyróżniony specjalnym statusem geoparku krajowego (Knapik, Migoń 2010), co zostało poprzedzone inwentaryzacją i waloryzacją geostanowisk (Knapik i in. 2014) i zaowocowało propozycją utworzenia jego czeskiego odpowiednika³.

Na jego dziedzictwo składają się liczne elementy rzeźby polodowcowej i fluwialnej, torfowiska oraz formacje skalne, obejmujące w polskiej części pasma 140 zinwentaryzowanych potencjalnych geostanowisk, z których najwyższej oceniono Mały Śnieżny Kocioł i Sowią Dolinę (26 pkt), następnie Skalny Stół (25 pkt) oraz Wielki Śnieżny Kocioł, Pielgrzymy, kocioł Małego Stawu i Śnieżkę (24 pkt) (Knapik i in. 2010; uzupełnieniem tego opracowania jest ocena atrakcyjności geostanowisk Geoparku Karkonosze: Rogowski, Bronowicki, Machnicka 2013).

³ www.geology.cz/narodnigeoparky#krkonose [30.03.2014].

Infrastrukturę stanowi sieć 16 ścieżek edukacyjnych, w tym 6 o wybitnie geoturystycznej tematyce, opatrzonych tablicami edukacyjnymi opisującymi walory obszaru. Ich uzupełnieniem jest *Przewodnik geoturystyczny po Karkonoskim Parku Narodowym*, opisujący w przystępny sposób geostanowiska obszaru, oraz *Atlas Georóżnorodność oraz geoturystyczne atrakcje Karkonoskiego Parku Narodowego i otuliny* z mapą geoturystyczną parku i jego otuliny w skali 1 : 25 000, charakteryzujący georóżnorodność obszaru.

Wartość dodaną produktu stanowi wspólne logo obu parków jako wyróżniający atrybut obszaru, wykorzystywane na elementach infrastruktury i w publikacjach parku.

Elementem scalającym produkt turystyczny jest jego organizacja i zarządzanie, w tym szeroko zakrojona współpraca administracji obu parków, której efektem są liczne wspólnie realizowane projekty związane z ochroną dziedzictwa, rozwojem infrastruktury, edukacją i badaniami naukowymi. Przykładem tego jest geoturystyczna oferta edukacyjna obejmująca multimedialne wystawy i prezentacje w ośrodkach edukacji ekologicznej (w Szklarskiej Porębie i Vrchlabi) oraz wycieczki po ścieżkach geoturystycznych pod opieką wykwalifikowanych pracowników parku.

Karkonosze postrzegane są jako transgraniczny produkt geoturystyczny obszaru ze względu na swoje dziedzictwo, ścieżki geoturystyczne oraz spójną ideę geoparków i rezerwatu biosfery UNESCO, opatrzoną jednym logo identyfikującym markę regionu.

4.2. Kraina Wygasłych Wulkanów

Mimo że Góry i Pogórze Kaczawskie są mało znanym obszarem, to jego potencjał geoturystyczny wykorzystywany jest w wielu oddolnych inicjatywach i jako identyfikator miejsca, co sprawia, że można go uznać za produkt turystyczny.

Na jego dziedzictwo składają się wyróżniające się w krajobrazie pozostałości działalności wulkanicznej (m.in. stożki wulkaniczne Ostrzycy i Wilkołaka oraz formacje skalne Organy Wielisławskie i Małe Organy Myśliborskie) i związana z nimi różnorodność minerałów, zwłaszcza piasków złotożółtych. Oprócz eksploatowanego od średniowiecza złota, obszar ten znany jest z występowania kamieni szlachetnych i półszlachetnych (agat, kryształ górski) oraz rzadkich na terenie Sudetów zjawisk krasowych. Najcenniejsze fragmenty tego obszaru zostały objęte parkiem krajobrazowym i licznymi rezerwatami. Najpopularniejsze kruszce stanowią podstawę atrakcji, jakimi są Kopalnia Złota „Aurelia” i Muzeum Złota w Złotoryi oraz Skansen i Muzeum Górnictwa w Leszczynie, a także rozwoju cyklicznych imprez, jak: Lwóweckie Lato Agatowe, Mistrzostwa w płukaniu złota czy Dymarki Kaczawskie. Imprezy te mogą stanowić odrębny produkt

o charakterze wydarzenia, gdyż cechuje je „duża spójność tematyczna i organizacyjna, konkretna lokalizacja w czasie i przestrzeni, niecodziennosc, wyjątkowość i cykliczność” (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 106-108). Mistrzostwa w płukaniu złota organizowane w Złotoryi przez Polskie Bractwo Kopaczy Złota⁴, zyskały w 2010 r. rangę międzynarodową po zorganizowaniu mistrzostw świata. Lwóweckie Lato Agatowe⁵, odbywające się w Lwówku Śląskim, co roku ściąga ok. 50 tys. uczestników na międzynarodową giełdę minerałów uważaną za największe tego typu wydarzenie w Polsce.

Na infrastrukturę produktu składa się 11 ścieżek edukacyjnych i 2 szlaki turystyczne (Szlak Wygasłych Wulkanów i Szlak Brzeżny) oraz kilkanaście tablic edukacyjnych przybliżających walory geoturystyczne tego obszaru.

Organizacją i zarządzaniem produktu zajmuje się Partnerstwo Kaczawskie Kraina Wygasłych Wulkanów⁶, będące wspólnym przedsięwzięciem samorządu i stowarzyszenia działającego na tym terenie. Ideą tej działalności jest integracja działań na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego regionu, podkreślające jej wybitną funkcję edukacyjną (Pijet-Migoń, Migoń 2009). Organizacja ta posiada własne logo umieszczone na folderach i tablicach informacyjnych, stanowiące wartość dodaną produktu. Do ważniejszych jej inicjatyw należy stworzenie Ekomuzeum w Dobkowie, w ramach którego działa Villa Greta ofertująca bogaty program warsztatów i wycieczek geoturystycznych⁷. Ponadto obecnie realizowany jest projekt Sudeckiej Zagrody Edukacyjnej, skupiający się na przekazywaniu wiedzy o wulkanach i georóżnorodności, krajobrazie kulturowym Sudetów i Dolnego Śląska, która w przyszłości może stać się osobnym produktem geoturystycznym o charakterze obiektu⁸.

Kraina Wygasłych Wulkanów rozwija się jako produkt o charakterze obszaru, a dzięki dalszemu rozwojowi i koordynacji działań może stworzyć własną markę w regionie oraz rozwijać swoją ofertę produktową.

4.3. Góry Stołowe (Broumovská vrchovina)

Góry Stołowe (Broumovská vrchovina) to popularny turystycznie obszar Sudetów Środkowych położony na pograniczu polsko-czeskim. Obecnie stanowi on

⁴ www.pbkz.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=56 [30.03.2014].

⁵ www.la.lwowekslaski.pl/strona-1-Lwoweckie_Lato_Agatowe.html [30.03.2014].

⁶ www.gorykaczawskie.pl/pl/o-nas [30.03.2014].

⁷ www.villagreta.pl/noclegi-dolny-slask/poszukiwanie-mineralow-geoturystyka/ [30.09.2014].

⁸ www.villagreta.pl/galeria/sudecka-zagroda-edukacyjna/ [30.09.2014].

produkt potencjalny, gdyż mimo licznych inicjatyw brakuje spójnej, transgranicznej oferty.

Na dziedzictwo tego obszaru składają się unikatowe na skalę europejską góry o charakterze płytowym, mające postać płaskiej wierzchołki opadającej stromymi, często pionowymi ścianami, ze skalnymi labiryntami i fantazyjnie uformowanymi skałami. Na bazie dominujących walorów i ich zagospodarowania powstały następujące subrejony geoturystyczne: ADRŠPAŠSKO – teplické skály, Ostaš, Broumovské Stěny oraz Błędne Skały i Szczeliniec Wielki, skupiające największy ruch turystyczny. Najcenniejsze fragmenty zostały objęte parkiem narodowym po stronie polskiej i rezerwatami po stronie czeskiej. Ponadto po stronie czeskiej działa Geopark Broumovsko, na potrzeby którego wyróżniono 44 geostanowisk, w tym 27 geomorfologicznych⁹.

Infrastrukturę potencjalnego produktu stanowią dwie ścieżki edukacyjne opatrzone tablicami, zlokalizowane w rejonie Teplické skály oraz Ścieżka skalnej rzeźby w Górach Stołowych, poprowadzona w rejonie Szczelińca Wielkiego. Inicjatywa ta, objęta patronatem Parku Narodowego Gór Stołowych, jest postrzegana jako produkt geoturystyczny o charakterze szlaku z uwagi na spójność tematyczną, motywy oraz przewodnik po trasie (Pulinowa 2006: 5). Drugim elementem infrastruktury jest ośrodek geoedukacji Geopark Vnitrosudetská pánev Vižňov, położony w czeskiej wiosce o tej samej nazwie. Jest on przeznaczony dla dzieci i przybliży tematykę geologiczną otaczającego obszaru¹⁰.

Opracowano także przewodnik po Parku Narodowym Gór Stołowych pt. *Geoatrakcje Gór Stołowych* ze stanowiskami edukacyjnymi oraz mapą, którego uzupełnieniem jest sześć stanowisk dydaktycznych prezentujących budowę geologiczną (Wojewoda 2011). Ze względu na naukowy charakter i specjalistyczny język opracowanie to może być postrzegane jako produkt przeznaczony wyłącznie dla wąskiej grupy odbiorców będących naukowcami z dziedziny geologii lub geomorfologii.

Cały omawiany obszar został przedstawiony na mapie geologiczno-turystycznej wydanej pod patronatem polskiej i czeskiej służby geologicznej, na której widnieją opisy m.in. budowy geologicznej i geomorfologii, surowców mineralnych oraz 21 wybranych punktów obserwacyjnych (Čech, Gawlikowska 1999).

Podsumowując, należy stwierdzić, że na obszarze tym brakuje kompleksowej inwentaryzacji i waloryzacji potencjalnych geostanowisk oraz jednej spójnej idei rozwoju geoturystyki. Pomimo braku spójności w istniejącej ofercie teren ten posiada duży potencjał, by stworzyć transgraniczny produkt geoturystyczny obszaru, na wzór Karkonoszy.

⁹ <http://geopark.broumovsko.cz/seznam> [15.05.2014].

¹⁰ www.skola.mezimesti.cz/305-geopark-viznov/ [30.09.2014].

4.4. Geostrada Sudecka

W nawiązaniu do pierwszego opracowania walorów geoturystycznych polskiej części Sudetów, jakim był przewodnik geoturystyczny po Sudetach (Cwojdzński, Kozdrój 2007), w 2013 r. stworzono transgraniczny projekt Geostrady Sudeckiej. Został on zrealizowany przez polską i czeską służbę geologiczną i obejmuje: przewodnik geologiczno-turystyczny, 21 tablic informacyjnych, 21 folderów tematycznych oraz stronę internetową www.geostrada.eu. Trasa ma ponad 600 km długości, wzdłuż której wyróżniono i opisano ok. 300 stanowisk obserwacyjnych. Przedsięwzięcie to jest promowane jako transgraniczny produkt geoturystyczny w postaci szlaku, który może być przemierzony w całości lub podzielony na etapy. Jego koncepcja obejmuje „wiele miejsc lub obiektów związanych pewną nadrzędną ideą, połączonych ze sobą wytyczoną, zwykle oznakowaną trasą oraz różnorodną infrastrukturą turystyczną zlokalizowaną wzdłuż szlaku” (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Ideą spajającą te geostanowiska jest:

- geoturystyczna tematyka szlaku,
- sposób przemieszczania się z wykorzystaniem samochodu, roweru, a niekiedy pieszo,
- motywy uczestników związane z poznaniem różnych typów walorów geoturystycznych.

Aby Geostrada Sudecka stała się realnym produktem, musi zostać opracowana oferta skierowana do geoturystów. Obecnie brakuje takiej oferty ze względu na brak rozpoznania popytu na produkt. W przypadku turystów indywidualnych przewodnik z dokładnymi mapami jest wystarczającym opracowaniem prowadzącym ich po trasie Geostrady. Niestety brak monitoringu ruchu geoturystycznego uniemożliwia sprecyzowanie rzeczywistego wykorzystania przewodnika. Natomiast ze względu na użyty specjalistyczny język Geostrada Sudecka wydaje się być przeznaczona dla wąskiego segmentu odbiorców, jakimi są naukowcy oraz odpowiednio przygotowani turyści poznawczy.

4.5. Podziemne trasy turystyczne Sudetów

Na potencjalny produkt 13 podziemnych tras turystycznych¹¹ składają się udostępnione jaskinie oraz dawne i współczesne obiekty górnicze. Są to jaskinie: Niedźwiedzia, Radochowska, Bozkovské dolomitové, Na Pomezí i Na Špičáku, ponadto kopalnie złota w Złotorzy i w Złotym Stoku, kopalnie węgla kamiennego w Nowej Rudzie i Wałbrzychu (otwarte w listopadzie 2014 r. jako Park Wielokulturowy Sta-

¹¹ www.podziemia.pl/ [30.03.2014].

ra Kopalnia – Centrum Nauki i Sztuki)¹² i Skansen Górniczy Žacléř, kopalnia rud metali w Obřím dole u stóp Śnieżki, kopalnie uranu w Kletnie i Kowarach.

Infrastrukturę produktu tworzą elementy zagospodarowania składające się na istniejące trasy turystyczne, które pokonuje się pod opieką uprawnionego przewodnika.

Pomimo dużego potencjału brakuje wartości dodanej oraz instytucji zajmującej się organizacją, zarządzaniem i promocją produktu. Jedynie czeskie jaskinie skupione są wokół zarządu krajowego Správa jeskyní České republiky, zajmującego się ochroną jaskiń, rozwojem i utrzymaniem infrastruktury oraz informacją i promocją, stanowiąc spójny produkt geoturystyczny jaskiń Republiki Czeskiej¹³.

Ponadto cztery obiekty o rozwiniętej funkcji turystycznej (Kopalnia Żłota „Aurelia” w Żłotym Stoku, Kopalnia Węgla w Nowej Rudzie, sztolnia uranowa w Kowarach i Jaskinia Niedźwiedzia) są produktami geoturystycznymi o charakterze obiektu (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Świadczone są w nich usługi przewodnickie związane są ekspozycją zbiorów oraz stosownie przygotowaną siedzibą nawiązującą do wcześniej pełnionej funkcji. Obiekty te, działając pod własnym logo, tworzącym wartość dodaną, promują swój wizerunek popularnej atrakcji turystycznej. Oprócz standardowej trasy turystycznej mają one najbogatszą na Dolnym Śląsku ofertę zajęć edukacyjnych i zwiedzania z fabułą (Góralewicz-Drozdowska, Gruszka, Rogowski 2013). Poza tym w obiektach tych można się posilić, a w kopalni w Żłotym Stoku i w Kowarach – przenocować.

Produkty te mogą stanowić główne elementy transgranicznego produktu podziemnych tras turystycznych Sudetów. Poprzez współpracę w postaci łączenia biletów czy wspólnej promocji międzynarodowej mogą one tworzyć spójny wizerunek na rynku turystycznym, tym bardziej że od kilku lat rozwija się taka współpraca pomiędzy innymi tego rodzaju obiektami, polegająca na wspólnej informacji turystycznej i niskich cen biletów wstępu.

5. Potencjał produktowy pozostałych regionów

Wyróżnione powyżej drugorzędne regiony mają mniejszy potencjał geoturystyczny, na podstawie którego można tworzyć produkty. W niektórych z nich dokonano rozpoznania, inwentaryzacji i waloryzacji geoturystycznej, ale istnieje jeszcze wiele zasobów, które nie zostały w ten sposób opracowane.

Rozpoznania potencjału wraz z geologiczną waloryzacją geostanowisk dokonano wyłącznie na terenie Gór Kamiennych i Wałbrzyskich, proponując stworzenie Wałbrzyskiego Obszaru Geoturystycznego (Ihnatowicz, Koźma, Wajsprych

¹² www.starakopalnia.pl/ [30.09.2014].

¹³ www.caves.cz/?lang=cz [30.03.2014].

2011). Najcenniejsze jego obszary objęto trzema parkami krajobrazowymi, a za główne walory uznano przełomy rzeczne, pozostałości działalności wulkanicznej, formacje skalne, osuwiska, liczne odsłonięcia skalne i pozostałości działalności górniczej.

Najwyższe w Sudetach Wschodnich pasmo Wysokiego Jesenika (Hrubý Jeseník) charakteryzuje się walorami geoturystycznymi, takimi jak: potężny grzbiet górski z licznymi formacjami skalnymi i kulminacją Pradziada, głębokie doliny rzeczne z wcinającymi się potokami tworzącymi wodospady (Údoli Bílé Opavy), przekształconymi przez zlodowacenie niszami źródliskowymi. Poprzez najatrakcyjniejsze obszary poprowadzono ścieżki dydaktyczne opisujące również walory geoturystyczne.

Na północnym krańcu pasma Wysokiego Jesenika, na pograniczu polsko-czeskim, znajduje się pasmo Gór Opawskich, którego czeska nazwa Zlatohorská vrchovina ukazuje jego walory geoturystyczne. Od czasów średniowiecza działały tu kopalnie złota, z których do dziś widoczne są pozostałości, czego przykładem jest skansen Zlatorudné mlýny. Po polskiej stronie także można znaleźć takie miejsca, jednak są one mniej interesujące i nie wszystkie udostępnione turystycznie (ocenę krajobrazu dla rozwoju geoturystyki zawiera opracowanie: Rogowski, Łach 2014).

Graniczne pasmo Masywu Śnieżnika (Králický Sněžník) posiada walory geoturystyczne obejmujące grzbiet górski w postaci rozłogu Śnieżnika z licznymi formacjami skalnymi, zjawiskami krasowymi, Jaskinią Niedźwiedzią, ponorami i wywierzyškami oraz pozostałością kamieniołomu marmuru. Cały obszar przedstawiono na mapie geologiczno-turystycznej wydanej pod patronatem polskiej i czeskiej służby geologicznej (Gawlikowska, Opletal 1997). Inwentaryzacji potencjalnych geostanowisk w rejonie Kletna w dolinie Klešnicy dokonał Wojciech Staszek (2014), zwracając uwagę na ich wysoką wartość geoturystyczną.

Lužické hory (Lausitzer Gebirge) to czesko-niemieckie pasmo zbudowane z masywnych piaskowcowych formacji skalnych tworzących labirynty i fantastyczne kształty. Poprowadzono przez nie liczne szlaki piesze o różnym stopniu trudności, w tym także najtrudniejsze i znane z obszarów alpejskich *via ferraty*. Istnieją tu również wyróżniające się w krajobrazie formacje wulkaniczne.

6. Podsumowanie

Syntetycznym zestawieniem powyższego przeglądu jest mapa przedstawiająca rzeczywiste i potencjalne produkty geoturystyczne. Zaś na podstawie wyróżnionych typów walorów Sudetów można zaproponować potencjalne produkty obejmujące poszczególne regiony i zagadnienia:

Mapa 1. Produkty geoturystyczne Sudetów

Źródło: opracowanie własne.

1. W poszukiwaniu śladów wulkanów – obejmujące zagadnienia związane ze śladami dawnej działalności wulkanicznej w Sudetach (Góry Łużyckie, Góry Izerskie, Góry i Pogórze Kaczawskie, Góry Kamienne).

2. Piaskowcowe miasta i postacie – związane z istnieniem fantazyjnych labiryntów i formacji skalnych (Góry Łużyckie, Góry Stołowe).

3. Polodowcowa kraina Liczyrzepy i Pradziada – związana z efektami istnienia górskich lodowców w najwyższych partiach Sudetów (Karkonosze, Wysoki Jeseník).

4. W poszukiwaniu skarbów Ziemi – związane z poszukiwaniem i rozpoznaniem minerałów oraz zwiedzaniem obiektów dawnego górnictwa (Góry i Pogórze Izerskie, Góry i Pogórze Kaczawskie, Karkonosze, Rudawy Janowickie, Góry Wałbrzyskie, Góry Kamienne, Masyw Śnieżnika, Góry Złote i Rychlebskie, Góry Opawskie).

5. Jaskinie Sudetów – obejmujące udostępnione turystycznie jaskinie po obu stronach granicy.

Propozycja ta po odpowiednim przygotowaniu i zaangażowaniu lokalnej społeczności może zostać zrealizowana w postaci sieciowego produktu geoturystycznego stanowiącego „zespół produktów przedstawianych i promowanych

jako elementy większej całości” (Migoń 2012: 134). Dzięki kompleksowej inwentaryzacji i ocenie walorów oraz rozpoznaniu potrzeb i motywacji potencjalnych odbiorców możliwe jest stworzenie konkretnej oferty produktowej. Natomiast wspólne tworzenie produktu sieciowego wymaga nawiązania kontaktów między wytwórcami dóbr i usług, instytucjami naukowymi oraz samorządem lokalnym, co przyczyni się do budowy unikatowego na skalę międzynarodową klastra geoturystycznego. Obecnie widoczne są początki formalizacji współpracy (m.in. Partnerstwo Kaczawskie), w które zaangażowane są władze samorządowe oraz instytucje naukowe i edukacyjne. Dalsze rozszerzenie współpracy, przy wykorzystaniu środków unijnych w nowej perspektywie finansowej 2014-2020, przyczyni się do udoskonalenia istniejących produktów turystycznych, rozpoznania aktualnych trendów, zbadania poziomu zadowolenia klientów i stworzenia na tej podstawie nowych produktów. Da to szansę rozwoju subregionom Sudetów o słabo rozpoznanej marce i nieutralnej jeszcze pozycji turystycznej, a także przygotowania transgranicznego markowego produktu geoturystycznego ze spójną kampanią promocyjną.

Literatura

- Atlas Georóżnorodność i geoturystyczne atrakcje Karkonoskiego Parku Narodowego i otuliny* (2011), Jelenia Góra: Karkonoski Park Narodowy.
- Čech S., Gawlikowska E. (1999), *Góry Stołowe mapa geologiczno-turystyczna*, Warszawa – Praga: Państwowy Instytut Geologiczny, Český Geologický Ústav.
- Cwojdzński S., Kozdrój W. (2007), *Sudety. Przewodnik geoturystyczny*, Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Dowling R.K., Newsome D. (2008), *Geotourism a global activity*, w: *Global Geotourism Perspectives*, red. R.K. Dowling, D. Newsome, Oxford: Goodfellow Publishers.
- Gawlikowska E., Opletal M. (1997), *Masyw Śnieżnika: Mapa geologiczno-turystyczna w skali 1:50000*, Warszawa – Praga: Państwowy Instytut Geologiczny, Český Geologický Ústav.
- Geopark Broumovsko, <http://geopark.broumovsko.cz/seznam> [15.05.2014].
- Geopark Vnitrosudetská pánev Vižňov, www.skola.mezimesti.cz/305-geopark-viznov/ [30.09.2014].
- Geopark na území ČR, www.geology.cz/narodnigeoparky#krkonose [30.03.2014].
- Geostrada Sudecka. Przewodnik geologiczno-turystyczny* (2013), red. E. Gawlikowska, Warszawa – Praga: PLAN, Państwowy Instytut Geologiczny, Česká Geologická Služba, www.geostrada.eu [30.03.2014].
- Geotourism for sustainable development* (2008), red. A. Mogessie, A. Asrat, M. Demissie, Oslo.
- Góralewicz-Drozdowska M., Gruszka I., Rogowski M. (2013), *Storytelling at visitor attractions of Lower Silesia as a tourist product*, w: *Rola turystyki w gospodarce regionu* red. J. Wyrzykowski. Wrocław: Wyższa szkoła Handlowa we Wrocławiu.

- Ihnatowicz A., Koźma J., Wajsprych B. (2011), Wałbrzyski Obszar Geoturystyczny – inwentaryzacja geotopów dla potrzeb promocji geoturystyki, *Przegląd Geologiczny*, t. 59, nr 11: 722-751.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2010), *Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa: PWE.
- Knapik R. (2008), *Przewodnik geoturystyczny po Karkonoskim Parku Narodowym*, Jelenia Góra: Karkonoski Park Narodowy.
- Knapik R., Jała Z., Sobczyk A., Migoń P., Aleksandrowski P., Szuszkiewicz A., Krąpiec M., Madej S., Krakowski K. (2014), *Inwentaryzacja i waloryzacja geostanowisk Karkonoskiego Parku Narodowego i jego otuliny oraz wykonanie mapy geologicznej tego obszaru*, www.mos.gov.pl/g2/big/2010_09/e38c6e5ddc05a09a1105cc45ab1ea85d.pdf [30.03.2014].
- Knapik R., Migoń P. (2010), Karkonoski Park Narodowy z otuliną jako geopark krajowy, *Przegląd Geologiczny*, t. 58, nr 11: 1065-1108.
- Kowalczyk A., Kulczyk S., Duda-Gromada K. (2010), *Przyrodnicze aspekty turystyki zrównoważonej*, w: *Turystyka zrównoważona*, red. A. Kowalczyk, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Lwóweckie Lato Agatowe, www.lla.lwowekslaski.pl/strona-1-Lwoweckie_Lato_Agatowe.html [30.03.2014].
- Mazurkiewicz L. (2002), *Planowanie marketingowe w przedsiębiorstwie turystycznym*, Warszawa: PWE.
- Migoń P. (2012), *Geoturystyka*, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Mika M. (2007), *Charakterystyka wybranych form turystyki*, w: *Turystyka*, red. W. Kurek, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Mika M., Faracik R. (2007), *Międzynarodowy ruch turystyczny*, w: *Turystyka*, red. W. Kurek, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Osadczuk A., Osadczuk K. (2008), *Szanse i perspektywy rozwoju geoturystyki jako nowej formy postrzegania obiektów przyrody nieożywionej i poznawania zjawisk naturalnych*, w: *Problemy turystyki i rekreacji*, red. M. Dutkowski, Szczecin: Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Pijet-Migoń E., Migoń P. (2009), *Projekt „W krainie wygasłych wulkanów” szansą dla rozwoju turystyki zrównoważonej na Pogórzu Kaczawskim*, w: *Rola turystyki w gospodarce regionu*, t. II: *Usługi turystyczne jako podstawa gospodarki turystycznej*, red. J. Marak, J. Wyrzykowski, Wrocław: Wyższa Szkoła Handlowa.
- Podziemne trasy turystyczne, www.podziemia.pl/ [30.03.2014].
- Polskie Bractwo Kopaczy Złota, www.pbkz.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=56 [30.03.2014].
- Partnerstwo Kaczawskie Kraina Wygasłych Wulkanów, www.gorykaczawskie.pl/pl/onas [30.03.2014].
- Pulinowa M.Z. (2006), *Ścieżka skalnej rzeźby w Górach Stołowych*, Kudowa-Zdrój: Park Narodowy Gór Stołowych.
- Rogowski M., Bronowicki S., Machnicka M. (2013), Atrakcyjność turystyczna geostanowisk Geoparku Karkonosze, *Studia Periegetica*, nr 2(10): 109-126.

- Rogowski M., Łach J. (2014), *Ocena krajobrazu jako narzędzie unikania konfliktu w jego turystycznym użytkowaniu na przykładzie Gminy Głucholazy*, w: *Studia krajobrazowe*, t. 4B: *Krajobraz jako nośnik idei, ujęcie analityczne*, red. K. Kołodziejczyk, D. Chylińska, A. Zaręba, Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Správa jeskyní České republiky, www.caves.cz/?lang=cz [30.03.2014].
- Staszek W. (2014), *Wybrane geostanowiska na terenie Dolnego Śląska jako czynnik rozwoju geoturystyki*, w: *Studia krajobrazowe*, t. 4B: *Krajobraz jako nośnik idei, ujęcie analityczne*, red. K. Kołodziejczyk, D. Chylińska, A. Zaręba, Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Stara Kopalnia, Centrum Nauki i Sztuki, www.starakopalnia.pl/ [30.09.2014].
- Stuczyński M. (2008), *Przyrodnicze i kulturowo-społeczne aspekty geoturystyki*, w: *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, red. M. Kaźmierczak, Poznań: AWF w Poznaniu.
- Sudecka Zagroda Edukacyjna w Dobkowie, www.villagreta.pl/galeria/sudecka-zagroda-edukacyjna/ [30.09.2014].
- Wojewoda J. (2011), *Geoatrakcje Gór Stołowych. Przewodnik geologiczny po Parku Narodowym Gór Stołowych*, Wrocław: Park Narodowy Gór Stołowych.
- Villa Greta, Poszukiwanie minerałów, Geoturystyka, www.villagreta.pl/noclegi-dolny-slask/poszukiwanie-mineralow-geoturystyka/ [30.09.2014].

Geotourist products of the Sudetes Mountains as unique offers of the international region

Abstract. Geotourism is a new form of tourism associated with geovalues and aesthetic experience. The Sudetes Mountain region has a large geotourist potential because of being the most disparate geological structure in Poland. It is essential to realize a complete diagnosis of the geotourist potential within this region. Different kinds of operations were created in the region: associations, educational footpaths, underground paths, maps, guides, educational centres, and geoparks. The aim of this paper is to present the development of geotourism in the Sudetes Mountains and the initiatives which can bring an international cluster of tourist products along the Polish-Czech borderland.

Keywords: geotourism, geotourist product, geotourism region, Sudetes Mts.